

ISSN 2524-0986

 iScience™

АКТУАЛЬНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

ЖУРНАЛ

Выпуск 7(39)
Часть 3

Переяслав-Хмельницкий
2018

УДК 343.35(47)

Гладкий Вячеслав Вячеславович
Навчально-науковий інститут права ім. князя Володимира Великого
(Київ, Україна)

БАЗОВІ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІ ГІПОТЕЗИ КОНЦЕПТУ КОРУПЦІЇ

У даній статті автор переслідує в якості мети дослідження основних підходів до розуміння терміну «корупція», на підставі чого формулює авторську дефініцію відповідного поняття. Вирішуючи поставлені завдання, що відповідають цілям дослідження, автор визначає, що закріплену в українському законодавстві дефініцію поняття «корупція» слід вважати не виправдано обмеженою. Зважаючи на це, підкреслюється необхідність приведення відповідної дефініції у відповідність з останніми науковими досягненнями в теорії корупційної та антикорупційної практики.

Ключові слова: бюрократія, визначення корупції, корупція, хабарництво.

Гладкий Вячеслав Вячеславович
Учебно-научного института права им. князя Владимира Великого
(Киев, Украина)

БАЗОВЫЕ ИНТЕРПРЕТАЦИОННЫЕ ГИПОТЕЗЫ КОНЦЕПТА КОРРУПЦИИ

В данной статье автор преследует в качестве цели исследование основных подходов к пониманию термина «коррупция», на основании чего формулирует авторскую дефиницию соответствующего понятия. Решая поставленные задачи, соответствующие целям исследования, автор определяет, что закреплённую в украинском законодательстве дефиницию понятия «коррупция» следует считать неоправданно ограниченной. Ввиду чего, подчёркивается необходимость приведения данного определения в соответствие с последними научными достижениями в теории коррупционной и антикоррупционной практики.

Ключевые слова: бюрократия, взяточничество, коррупция, определение коррупции.

Viacheslav V. Hladky
Volodymyr the Great Educational and Scientific Institute of Law
(Kyiv, Ukraine)

BASIC INTERPRETATIVE HYPOTHESES OF THE CONCEPT OF CORRUPTION

In this article, the author pursues a goal to research the basic approaches to understanding the term “corruption” based on which he formulates the author’s definition of the corresponding term. Achieving the goals of the research, the author determines that the definition of “corruption” enshrined in the Ukrainian legislation should be considered unreasonably narrowed. In view of this, this definition must be

brought in line with the latest scientific achievements in the theory of corruption and anti-corruption practice.

At the same time, in the course of current scientific literature analysis, the author determines that modern approaches to the corruption essence definition are based on traditional interpretation hypotheses about the term of corruption, namely within the framework of such approaches as: classical (corruption is the behavior of an official, which manifests itself in using his/her powers to achieve any private, individual or group goals); deep (this approach takes into account the actions of both the bribe taker and the bribe giver); broad (corruption is not only corrupt practices of officials, but also all kinds of misuse by these officials of public power for private gain).

In view of the disadvantages of the existing approaches to understanding the corruption, the author formulates the appropriate combined approach, which takes into account the breadth of understanding relationship types in which payment can be interpreted as a bribe, on the one hand, and the depth of the structure of participants in these relations, on the other hand. Within the framework of the aforesaid approach, corruption is defined as deformation of the existing order of the "request-giving-taking" of public benefits or an attempt to violate this order, which is objectively conditioned by deviant actions that are carried out by a person: (1) having power and real influence in a society abusing this power (and influence) in exchange for items and/or services that satisfy his/her private interest (or interest of certain groups of people under his/her unauthorized protection); (2) desiring to receive benefit for him/herself or for third parties (including depriving a person of a benefit), and offering (including granting) to a person having power (and/or having relevant real influence in society) unauthorized corruption benefits in order to obtain an appropriate benefit; (3) who promotes active or passive acts of corrupt acts.

Keywords: *bribery, bureaucracy, corruption, definition of corruption.*

Приймаючи до уваги проведені нами раніше дослідження [див., напр.: 1–8], доходимо думки, що корупція – це феномен, обумовлений антисуспільною діяльністю людини, рівень і динаміку поширення якого у державі виявити практично неможливо, адже корупція здійснюється у різних формах, що постійно еволюціонують, модифікуються, а також у різних масштабах, відтинках [див., напр.: 8, с. 4001–4009]. Утім, попри багатоманітність проявів корупції, розглядуваний феномен завжди визначається однією особливістю – невідповідним поєднанням приватного інтересу з публічним. Вочевидь, безспірною є теза про те, що вказана «невідповідність поєднання інтересів» у дійсності є тим, що відверто суперечить сучасній цивілізації, ставить цивілізаційний розвиток держав під сумнів. У зв'язку із цим, корупція розглядається науковцями, як правило, в якості паразитарного для суспільства явища [9, с. 50–53; 10], що цілком закономірно, адже руйнівний вплив корупції на якість життя людини, на цілісність та життєздатність існуючого світопорядку не викликає ґрунтовних сумнівів. Попри це, не слід також ігнорувати і роль корупційних мотивів у здійсненні геноцидів, війн, воєнних конфліктів, котрі потенційно можуть бути здійсненними із застосуванням ядерної зброї (з огляду на те, що ядерною зброєю, як відомо, володіють також і досить корумповані держави). Зокрема, досвід України та зарубіжних держав (щонайперше нестабільних держав)

вказує на те, що неспроможність влади протистояти загрозам держави, щонайперше корупційною зацікавленістю в існуванні цих загроз (про це свідчить, як ми вже зазначали, численні докази корупції в оборонній сфері тощо), робить державу та суспільство безсилим перед деструкційним впливом корупції (тут діє принцип – «найбільш ефективна корупція можлива під час війни та розвалювання держави»), а, відтак, й перед іншими військовими, економічними, соціально-політичними та культурними загрозами існуванню держави та цілісності суспільства. З цього випливає, що руйнівний вплив корупції в державі обумовлений або об'єктивною неспроможністю політичної влади держави, або ж участю влади в корупційних відносинах вищого рівня [5].

Між тим, найбільша проблема в означеному питанні полягає саме у тому, що на рівні держав та у світі загалом відсутній універсальний підхід до розуміння поняття «корупція», хоча всі держави й погоджуються з тим, що корупція – це зло для цивілізації. Відтак, можемо помітити те, що це негативне явище однаково засуджується міжнародною спільнотою, однак, кожен член цієї спільноти по-різному розуміє межі цього зла (тобто, те, що вважається корупцією однією державою, іншою розцінюється в якості припустимої чи відверто правомірної практики). З огляду на це, на загальному рівні держави не здатні виробити ефективну глобальну антикорупційну стратегію та програму дій щодо попередження та протидії корупції. Поряд із тим, різні держави в своєму законодавстві, інтерпретуючи сутність корупції, вкладають у її зміст різний обсяг діянь та неоднакове коло осіб, котрі здатні вчиняти вказані дії. Це не лише є бар'єром для протидії корупції на світовому рівні, але й перешкодою для однаково ефективної протидії поширенню цього феномену у різних державах. Це пояснимо тим, що протидія корупції не може вважатись ефективною, якщо вона спрямована лише на окремі її прояви.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінюючи стан досягнення науковими колами консенсусу з приводу універсального визначення поняття «корупція», вченими справедливо зазначається, що так само як і в будь-якого складного соціально-економічного й політико-правового явища, у корупції немає однозначного канонічного визначення [11, с. 16]. Означений стан справ в окресленому контексті є досить очікуваним, адже, як зазначає В. Танзі (Vito Tanzi), корупція схожа на слона: хоча її, як правило, не важко розпізнати, проте, її складно описати [12, с. 564]. З цією думкою погоджуються також низка інших дослідників корупції [13, с. 97; 14, с. 10], стверджуючи, що однозначне та завершене легальне формулювання поняття корупції, навряд чи, взагалі є можливим. Однак, слід зауважити, що, попри песимізм у вказаному питанні, вченими до сьогодні активно розробляються та в науковій літературі викладаються різні підходи до розуміння вказаного питання, які характеризуються численними перевагами та недоліками.

Таким чином, **метою** цієї статті є здійснення критичного аналізу основних гіпотез з приводу сутності корупції та розробка авторських гіпотез, котрі сприятимуть з'ясуванню природи розглядуваного феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досить об'ємне визначення поняття корупції міститься у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», відповідно до якої під поняттям «корупція» слід розуміти використання особою, на яку поширюється дія цього законодавчого акту,

наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції цієї вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, на яку поширюється дія цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Утім, попри ємкість викладеної легальної дефініції поняття «корупція», воно й по сьогоднішній день викликає дискусії в наукових колах українських вчених. Приміром, О.М. Михальченко вважає, що вищенаведене законодавче визначення досліджуваного терміну «не є універсальним і не охоплює всієї сукупності корупційних виявів, за які національне законодавство передбачає відповідальність» [13, с. 95].

Тим часом, необхідно звернути увагу на те, що по сьогоднішній день у спеціальній науковій літературі викладено три основних методико-теоретичних підходи до визначення терміну «корупція», що мають свої переваги та не позбавлені при цьому істотних недоліків. У рамках першого підходу, котрий можна назвати «класичним» (з огляду на те, що він був первинно сформульованим у теорії права та економіки, а також тривалий час вважався відправною точкою для осмислення корупції та формування антикорупційного законодавства), вчені [15, с. 92; 16, с. 7; 17, с. 164] розуміють корупцію в якості поведінки посадової особи, що виявляється у використанні або зловживанні цією особою власними повноваженнями для негайного (або ж відкладеного у часі) задоволення (матеріальними або ж нематеріальними вигодами) тих чи інших приватних, індивідуальних або ж групових цілей. При цьому зловживання посадовими повноваженнями, перш за все, полягає у доданні пріоритетності інтересам, що не збігається з суспільними інтересами, які має представляти особа, котра займає відповідну державну посаду [18, с. 148]. У такому ж широкому сенсі сутність корупції проявляється в конфлікті «між законодавством, інтересами держави як наймача державного службовця або особи, що займає державну посаду, з одного боку, та діями посадової особи з її особистою вигодою – з іншого» [19, с. 342].

Інша точка зору щодо розуміння сутності корупції, котру можна назвати «глибокою» (зважаючи на більш глибоке, у порівнянні з прихильниками першого підходу, відображення в межах дефініції корупції структури учасників корупційних відносин), вміщує в концепт корупції також і хабародавця, роль якого не врахована належним чином у рамках розглянутого широкого підходу. Зокрема, лауреат Нобелівської премії з економіки (1974 р.) проф. Г. Мюрдаль (Gunnar Myrdal) ще у 1968 р. у фундаментальній праці «Asian Drama» пропонував розуміти корупцію не лише в якості всіх форм неналежного або егоїстичного здійснення влади та впливу, пов'язаного із державною посадою або особливою позицією в суспільному житті, але також і в світлі дій хабародавців [20, с. 73].

Третя точка зору щодо розуміння сутності корупції трактує поняття корупції ширше («широкий» підхід), аніж у рамках «класичного» підходу – вчені розглядають її ширше, ніж підкуп-продажність посадових осіб, визнаючи корупційним будь-корисливе зловживання власним службовим становищем [21, с. 200]. Однак, здебільшого реалізація цього широкого

підходу несправедливо обмежена, адже концепт корупції застосовується лише в рамках державної та муніципальної служби. У той же час, слід погодитися з проф. Дж. К. Вілсоном (James Q. Wilson), котрий ще 50 років тому обґрунтував позицію, що корупція має місце не лише у відносинах між публічним службовцем і людиною, що звертається за тією чи іншою публічною послугою (хоча, це розуміння корупції вже проглядається у підході до осмислення досліджуваного терміну, викладеного проф. Мюрдалем). Вчений стверджував, що корупція здійснюється щоразу, коли людина в обмін на ті чи інші особисті вигоди (*private advantages*) діє поза своїх обов'язків [22, с. 55]. Справедливість цього підходу пояснюється його послідовністю та перспективністю у світі антикорупційної політики держави: корупція здійснюється за рахунок «платежу», здійснюваного тим чи іншим чином, з метою придбати можливість, яку *de facto* може «продавати» той, хто володіє (*de jure* або ж *de facto*) можливостями надавати необхідну (для особи, що звертається) можливість, всупереч ustalеним правилам досягнення мети (вихід владної особи за рамки своїх повноважень) або ж у їх виконання (дія владної особи у межах своїх повноважень, але лише за наявності додаткового корупційного мотиву).

Зважаючи на це, сформулюємо наступну гіпотезу:

Гіпотеза 1. *Про шкідливість обмеженості можливості існування корупційної поведінки поза рамками публічної та муніципальної служби (та сфери надання публічної послуги):* оскільки володіння (*de jure* або ж *de facto*) владою надавати можливості (блага) у практичній дійсності не обмежується лише публічною або ж муніципальною службою та сферою надання публічних послуг, відповідно, законодавча заборона корупційної поведінки стосовно держслужбовців і муніципальних службовців (та інших осіб, що надають публічні послуги) тоді, коли у інших обставинах людина правомірно йде від загальноприйнятого шляху досягнення цього блага за рахунок її «купівлі» у будь-якого «можновладця», сприймається як несправедливість (вибірковою справедливістю), спричиняє незрозумілість соціальних процесів, що провокує психофізіологічний дисонанс (і у того, хто володіє публічною владою, і у того, хто звертається за публічною послугою до «можновладця»), котрий зумовлює високу прийнятність для дифузії корупційної моделі поведінки, як звичної моделі поведінки для «хабародавця» та «хабароотримувача».

Інакше кажучи, культивування корупції у суспільстві (поза публічною та муніципальною службою чи поза сферою публічної послуги у сенсі чинного антикорупційного законодавства) й невизнання законодавцем означеної моделі поведінки корупційною, закономірно обумовлює:

(1) звичність вирішення проблем з приводу досягнення блага природним (тобто, найбільш оптимальним у еволюційному сенсі) для людини шляхом. Власне, це припущення вже було частково висловлено ефіопським ученим проф. М.Дж. Балоганом (M.J. Balogun), котрий звів дефініцію корупції до того, що корупційна поведінка, перш за все, являє собою ігнорування законодавчих та загальноприйнятих моральних норм, правил досягнення особистих цілей, що обумовлюють порушення громадського інтересу [23, с. 129]. При цьому необхідно підкреслити, що вказана обставина має найважливіше значення, перш за все тому, як колись суспільство вирішило знизити динаміку конфліктів у суспільстві, обумовлених боротьбою

за ресурси та їх перерозподіл, з одного боку, регламентацією правомірного шляху досягнення відповідних благ (наприклад, правилами участі у торгах і на аукціонах), декларуючи при цьому правову рівність усіх досягачів цього блага. З іншого боку, означена обставина має надважливе значення з огляду на те, що декілька тисячоліть суспільство суворо регламентує поведінку тих, хто має законом визначену владу надавати відповідні блага, не володіючи ними (наприклад, повноваження надавати земельні ділянки для городництва, сінокосіння та випасання худоби регламентується відповідними нормативно-правовими актами), або тих, хто є сполучною ланкою між досягачем блага та благом, володіючи цим благом (досить навести як приклад сервітут, суперффіцій, узуфрукт, емфітевзис).

Відповідно, завжди, де є влада індивіда, вона обмежується нормами поведінки того, хто має владу, і того, хто потребує блага, яке можна досягти за допомогою діянь того, хто має владу. Іноді ці норми поведінки офіційним суб'єктом нормотворення зводяться у загальнообов'язкову норму, і у тих випадках, коли зазначені норми не здатні зумовити юридичну відповідальність за їх недотримання (а інший вид соціальної відповідальності, що настає за порушення цих норм, незначним чином впливає на свідомість учасників соціальних відносин), то учасники відповідних відносин, найчастіше (у міру свого нігілізму), сприймають їх як фікції, ігнорують їх у практичній дійсності;

(2) ускладненість розуміння неприпустимості досягнення блага природним для людини шляхом лише у рамках державної та муніципальної служби. Ускладненість обумовлена коригуванням сформованої системи цінностей людини, сформованих уявлень про етику поведінки, котрі допускають «недисциплінованість» у досягненні блага;

(3) високу міру прийнятності застосування корупційної логіки у стосунках з публічними посадовими особами, як звичної логіки поведінки, що дозволяє хабародавцю уникнути психофізіологічного дискомфорту від невизначеності у відповідних умовах.

Разом з тим, беручи до уваги не лише запропоновану проф. Вілсоном дефініцію поняття «корупція», а й цінне зауваження щодо розуміння сутності корупції, висловлене проф. Мюрдалем, вважаємо, що у формулюванні визначення терміну «корупція» доцільно слідувати не тільки широкому, але і глибокому підходу до інтерпретації соціально-правової природи корупції. *Комбінований підхід*, таким чином, буде враховувати, з одного боку, широту відносин, в яких платіж може бути інтерпретований як хабар, а, з іншого боку, – глибину структури учасників цих відносин. Крім того, не викликає сумніву, що широта означеного методико-теоретичного підходу до визначення корупції вимагає рамок, оскільки, надмірно широке тлумачення цього поняття (наприклад, «корупція в сім'ї», «корупція серед друзів» й інший аналогічний абсурд) може призвести до його знецінення та до відповідних зловживань.

Висновки. Комбінований підході до розуміння корупції дозволяє під означеним феноменом розуміти явище, котре означає деформацію усталеного порядку прохання-надання-отримання публічних благ чи замах на непорушність цього порядку, що об'єктивно обумовлюються девіантними (у юридичному та/або соціальному контексті) діяннями, які здійснюються: (1) людиною, котра має владу та, володіючи реальним впливом (як наслідок займаної нею посади у публічній або муніципальній службі, або ж виконанням

особливої ролі у житті суспільства), зловживає цією владою та впливом в обмін на предмети та/або послуги, що задовольняють її приватний інтерес або ж інтерес окремих груп людей, що знаходяться під її неправомірним заступництвом; (2) людиною, яка бажає отримати благо для себе чи для третіх осіб (також – позбавити блага будь-кого), пропонуючи (а так само – надаючи) особі, котра має владу та/або володіє відповідним реальним впливом, неправомірну корупційну вигоду з тим, щоби отримати відповідне благо; (3) людиною, котра сприяє активними чи пасивними діями здійснюванню корупційних діянь.

Подяка. Автор висловлює глибоку вдячність усім науковцям, праці яких стали «відправною точкою» для написання цієї статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гладкий В.В. Альтернативний погляд на розуміння сутності ефекту корупції // Теорія та практика сучасної юриспруденції: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 25 березня 2018 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. С. 200–204. DOI:10.5281/zenodo.1226649.
2. Гладкий В.В. Бедность, нищета и криминализация общества // Актуальные научные исследования в современном мире. 2017. № 6(26), Ч. 6. С. 35–55. DOI:10.5281/zenodo.572330.
3. Гладкий В.В. Децентралізація влади та її корупційні ризики // Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Перші юридичні читання: збірка тез доповідей Всеукр. дистанц. наук. конф., присвяч. 20-річчю заснування економ.-прав. факультету (Одеса, 27 квітня 2018 р.) / За заг. ред. Л.О. Корчової, І.А. Дришлюка; уклад. А.В. Левенець, О.В. Нарожна. Одеса: Фенікс, 2018. С. 101–104. DOI:10.5281/zenodo.1170431.
4. Гладкий В.В. Концептуалізація інформатизації про стан корупції у державних органах України // Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Хмельницький, 23–30 квітня 2018 р.). Хмельницький: Вид-во Хмельн. ун-ту управл. та права, 2018. С. 35–38. DOI:10.5281/zenodo.1205237.
5. Гладкий В.В. Корупція як найбільш руйнівна зброя // Вища освіта – студентська наука – сучасне суспільство: напрями розвитку: матеріали II Міжнар. студ. наук.-практ. конф. (Київ, 20 квітня 2018 р.). Київ: Вид-во МНТУ ім. академіка Ю. Бугая, 2018. DOI:10.5281/zenodo.1226654.
6. Гладкий В.В. Об'єктивні прояви пенітенціарної корупції // Науковий вісник публічного та приватного права. 2017. № 6. DOI:10.5281/zenodo.1202420.
7. Гладкий В.В. Суб'єкт корупційного злочину та його вік // Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі: зб. наук. ст. за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 19 квітня 2018 р.) / Жит. нац. агроекологічний ун-т. Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2018. С. 479–482. DOI:10.5281/zenodo.1170435.
8. Hladky V.V. The Manifestation of Corruption in Eastern Europe // Траектория науки. 2018. Т. 4. № 1(30). Р. 4001–4012. DOI: 10.22178/pos.30-5.
9. Гладкий В.В. Долгосрочные перспективы преобразований в Украине в свете антикоррупционной политики // Юридичні науки: проблеми та перспективи: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції

- (м. Івано-Франківськ, 19-20 трав. 2017 р.). У 2-х ч. Херсон: Гельветика, 2017. Ч. 2. С. 50–53. DOI:10.5281/zenodo.575875.
10. Гладкий В.В. Критерії осудності суб'єкта корупційного злочину у світлі норм Кримінального кодексу України // Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 6. DOI:10.5281/zenodo.1205237.
  11. Длугопольський О.В., Івашук Ю.П. Сучасні погляди на корупцію та мінімізацію її негативного впливу на економіку України // Економіка України. 2012. № 9. С. 13–24.
  12. Tanzi V. Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures // IMF Economic Review. 1998. Vol. 45, Iss. 4. P. 559–594. DOI:10.2307/3867585.
  13. Михальченко О.М. Кримінологічний аналіз корупції як один із елементів системи антикорупційних заходів // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2017. Т. 2. Вип. 44. С. 94–97.
  14. Graycar A., Prenzler T. Understanding and Preventing Corruption. London: Palgrave Pivot, 2013. 161 p. DOI:10.1057/9781137335098.
  15. Andreski S. The African Predicament: A Study in the Pathology of Modernisation. New York: Atherton Press, 1968. 237 p.
  16. Gray C.W., Kaufmann D. Corruption and Development // Finance & Development. 1998. Vol. 35 (1). P. 7–10.
  17. Mauro P. Corruption and Growth // The Economics of Corruption / Ed. by A. Mishra. New Delhi: Oxford University Press, 2005. P. 164–197.
  18. Falenta P. Przystępstwo korupcji – uwarunkowania karnoprprawne i społeczne // Prace Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości w Wałbrzychu. 2016. No. 37 (1). S. 147–163.
  19. Ильяков А.Д. Административно-правовое исследование понятия «коррупция» // Административное и муниципальное право. 2013. № 4 (4). С. 342–346. DOI: 10.7256/1999-2807.2013.04.7.
  20. Myrdal G. Asian Drama: An Inquiry into the Poverty of Nations, in 3 v. New York: Pantheon, 1968. Pt. 1. 705 p.
  21. Ковалева О.А., Бардина Т.А., Едгенов Д.А. Правовые основы повышения уровня антикоррупционного правосознания: сравнительный анализ законодательства России и Китая // Инновационные научные исследования: теория, методология, практика: сб. ст. XI Междунар. науч.-практ. конф. (Пенза, 10 нояб. 2017 г.): в 2 ч. Пенза: Наука и Просвещ., 2017. Ч. 2. С. 199–204.
  22. Wilson J.Q. Varieties of Police Behavior: The Management of Law and Order in Eight Communities. Cambridge: Harvard University Press, 1968. 299 p.
  23. Balogun M.J. Causative and Enabling Factors in Public Integrity: A Focus on Leadership, Institutions, and Character Formation // Public Integrity. 2003. Vol. 5 (2). P. 127–147. DOI: 10.1080/15580989.2003.11770939.